

חבלי לשון

דרכה משאלותינו הפנימיות דומות למכה מורדת: מתעלמות ומבצבצות, מתעלמות ומבצבצות. בימים האחרונים בצבצה עוד הפעם, שאלת הלשון לאחר שנשתקעה, ושוב היא תלויה בבית-המדרש: להרחיב או שלא להרחיב? הרחבה בכונה או שלא בכונה? וכו' וכו'; וחוקה שגם הפעם היא עתידה להשתקע, וכך יהא הדבר חוזר חלילה עד שיבוא אליהו.

סבת הדבר לא קשה להבין: עליפי ההרגל, דנים גם בשאלה זו מתוך המצב כהיותו, ולפיו אי-אפשר באמת שיהא לה פתרון נמור להלכה ולמעשה, כמו שזה אי-אפשר גם בהרבה שאלות אחרות לאומיות. ואולם אלו מבעלי ההויה, שלא בושו גם בשאר השאלות להראות על מקומו ואפשרותו של הפתרון הנמורי - הם רשאים לדון גם בשאלה זו לא מתוך "המצב כהיותו", אלא מתוך האמונה ב"תחית הלשון" הנמורה, תחיה שבדבור ושבתב; כי לפי הכרתם החזקה של אלו, רק מתוך אמונה זו אפשר שיש באמת מקום לכל המשא-והמתן בענין הנדון להלכה ואפשר שיהא ממש בפתרונו למעשה. להרחיב או שלא להרחיב? בכונה או שלא בכונה? וכו' וכו' - מה בצע בכל המשא-והמתן, אם לפי המצב כהיותו, עיקר קיומה של לשוננו עצמה בתור כלי שרת להחיים הוא בעיני רבים כדבר שאין צורך נמור בו? ואפילו אלו הזהירים ביותר בגור דנים (כגון אחד-העם) בקושי מוצאים לה תפקיד יחירי בתור לשון שבכתב במקצוע ידיעת היהדות. אבל כלום עוד יש צורך להביא ראיה, שאם נעמיד את זכות קיומה על תפקיד זה בלבד, בכך אנו נזוהים עליה כליה למפרע. הלבוש הטבעי של היהדות - אימר אחד העם במקום אחד - הוא הלשון העברית, ויש לה אם כן כזה יתרון גדול על שאר לשונות (מה שאין כן דברי רנש ויופי, שלדעת אחד-העם במקום אחר, יאה להם דוקא לשון מדוברת). אם נשכלל אפוא אותו המקצוע כדי אמותיו עליידי תכן ספרותי חשוב - הלשון תתרחב ותתעשר מאליה, ויש תקוה שאפילו חכמינו הגדולים שבמערב לא יהיו בושים מלכתוב את

הכמתם עברית. והא ראייה: הן גם עתה מתקנא נִיגֵר בסופרים העבריים – כך אומרת התיאוריה. והמציאות?

במציאות, הסופרים העבריים, מאפס יכלת או רצון, לא שכללו אותו המקצוע ו, חכמינו הגדולים שבמערב עדין עומדים ב, בשתם. וכנגד זה, הסופרים העבריים שכללו ועדין משכללים, בכשרון פחות או יותר, בקשי-ערך מרובה, כמו להכעיס, דוקא אותם המקצועות הטפלים מסוג ה, רגש והיופי, שאחרי-העם מראה להם מקום צנוע אצל הדלת והמוזוה וחותר להם לבוש טבעי – לשון מדוברת. ולא עוד, אלא שנתונה רשות לשער, שאף אנו ה, מורחיים, כשנוכה להגיע ל, חכמת ישראל – במשמעה המערבי – תהא זו נכתבת לא ב, לבושה הטבעי, אלא ברוסית דוקא. והא ראייה: סופו של „איצר היהדות“ בווארשא ותחלתה של האנציקלופדיא היהודית בלשון רוסית בפסברבורג; ותניא דמסעיא – „הקדם! קובץ עלוב זה יוצא ב, חכמתו הגדולה בכמה „לבושים“ כאחד, „טלאי על-גבי טלאי“. מכלל, ש, החכמה הגדולה רואה את ה, לבוש הטבעי לעצמה כדבר של לא-ידוקא. שמא תאמר להתנחם ולמצוא את ה, תפקיד“ ללשונו במקצוע ה, טפלי, בדברי „רגש ויפי“ – יאמרו לך: ראה את הספרות הורונית. במקצוע זה, ה, שפחה מתתרה עם ה, נכירה, ולדעת אחריהם הדין נותן שבוה יהא כחה יפה מן הנכירה. והלואי שיתבררה. בין כך ובין כך, לפי „המצב בהיותי“, כלומר, כל זמן שאנו רואים את לשונו כ, פלג לשון, שאין לה אלא „כתבי“, ובחור הכתב אין לה אלא ד' אמות של „יהדות“, קשה, וכמעט אי-אפשר, למצוא בשום מקום ומקצוע תפקיד ממשי ללשונו, וממילא גם צרך נמור לקיומה – במדה כזו שנוכל להשען על כחו בעבודת התפתחותה ותחיתה. כל ראייה – שוכרה בצדה. והלואי שתעלה בדינו לקימה „כמו שהיא“, בעניה ובניסיתה.

ועד שאנו מבקשים את ה, תפקיד – במקום שאינו – וכי לא יפה לנו שנידה על האמת המרה, שאי-אפשר שיהא צרך נמור וממשי – לא מדומה, אלא טבעי ומורגש לכל – כי-אם בלשון חיה ברבור ובכתב כאחד. וכי לא מוטב להכיר לבסוף, שעיקר אסונה של הלשון העברית אינו ה, מסובכי – עניותה הנמורה או המדומה, חסרון כשרונות או חסרון מלים, מעוט קוראים וקונים וכדומה, אלא ה, סבה עצמה. והסבה עצמה היא: מה שאינה מדוברת בפי רוב העם ומה שאין זה חי ויוצר בה את כל חייו וערכיהם הפנימיים והחיצוניים במלוא היקפם.

והרי הדבר ברור, שלשון שבכתב גרידא, מצומצמת בספרים, אפילו אם „אוצרות חשך“ לה – לא יועיל הונה „ביום עברה“, כל זמן שאוצרותיה הרבים מונחים כאבנים שאין להן הופכים ואינם מביאים פירות.

מציאותו של רכוש לשוני בלבד, אפילו מרובה ביותר, אינה מספקת עדין, אלא הוא טעון הפיכה והפיכה, תנועה שאינה פוסקת ומחזור תמידי בחיים, תנועה זו שעל ידה נברא המלאך הנאמן ביותר של הלשון – השגרה, העשירה שבלשונות, אם אין לרכושה הולכה והבאה, עקירה והנחה, מערך ומשמוש, שכלול והשלמה כל שעה וכל רגע בכתב וברבדור גם יחד – קיומה פגום ועלוב והיא הולכת ומתנונית, הולכת ונחשלת, גדול כח הרבדור החי, ואין לך „אבסורד“ – מן הצד הדקדוקי או גם ההגיוני¹ – שלא תעכל אותו קיבת הלשון החיה ולא תהפכה ל„חלבה ודמה“, להשבחת נופה. וכנגד זה לשון שאינה חיה – כח עכולה נחלש, אור חייה נדעך, ו„חלבה ודמה“ מתמעטים – ועל ידי כך מתחילות להתבלט יותר העצמות היבשות של שלדה הפילולוגי, לבעורה ולאסון המחזיקים בה ל„מחצה“, בכתב גרידא. הסופר העברי, למשל, בשביל שהוא חי וגדל ומדבר בלשון אחרת, מדרגת התפתחותו – במפותח הכתוב מדבר – תהא לעולם גדולה מזו של הלשון העברית, כמו שיחייב טבע הענין. לו, לסופר, יש אוצרות של מושגים, שבאים אליו דרך שפה חיה והם לפי שעה למעלה מכחה של העברית – ואוי לה ללשון שאינה גדלה ביחד עם בעליה ועם אוצר מושגיה, אלא נגזרת כנמושה אחריהם. רוצה אדם שתהא הלשון הולכת עם מחשבתו כאחת, „רגל ישרה“, ולא מתלבטת אחריו או טעונה כמשא על כתפיו. ובכלל, אוי לו לסופר שהוא „מתרגם“, ולא מעתיק, את מחשבותיו. רוחו של האדם מתאחדת תמיד אחרד מוחלט עם רוח לשונו וכל יציאה מלשון אל לשון יש בה מעין „יציאת נשמה“ קטנה, אחד מששים ביציאת נשמה ממש. יסורי ניהגם אלו מרגיש כל סופר עברי בשעה שהוא פורש מן החיים ויושב „על האבנים“ ומתקשה בהרצאת מחשבותיו, כלומר, בתרגומן. ביחוד מרובה הקושי בתחלת העבודה. פעמים שואלים אותך: כיצד מתרגמים עברית מלה או בטוי לועזי פלוני? – ואתה תורה ואינך יודע להשיב; ובשעה אחרת אותו בטוי עצמו נפלט מאליו בעברית מקולמוסך אנב „שגרה דכתב“. למה? ברנע שנוקרה המלה הלועזית מפי השואל כבר התפס כך מרוח אותה הלשון הלועזית וברא חציצה קטנה בינך ובין העברית, חציצה שקשה לסלקה, אם לא על-ידי יסורים פנימיים רבים. ולהרוס כליל את המחיצה שבין נפשנו ולשונונו, לשים קץ בפעם אחת לכל „חבלי הלשון“ – לא תוכל אלא תחיתה הנמורה של הלשון, תחיה ברבדור ובכתב. דרך אחרת אין: או תחיה נמורה או – חיים מנוולים, חיים של בושה וכלמה, שמיתה יפה מהם.

¹ כגון красные черныя ברומית, וכיוצא בזה הרבה כשאר לשונות.

אבל לידי מסקנא, קיצונית' כזאת רשאים לבוא רק אלו, שבעיניהם ה,מצב כהויות' אינו, מחויב המציאות', אלא מאמינים באפשרותו של מצב אחר, מצב של תחיה נמורה ושלמה ללשונו, תחיה ברבור ובכתב, מעין זו שיש לה כבר סימנים מוחשיים בארץ-ישראל. הם אינם צריכים לבקש ללשונו, תפקידים לפי שעה; במקום שאינם; הם אינם יראים גם להודות ברבים, שלפי, המצב כהויות' - אינו מן הנמנע שיהא סוף לשונו לכליה, מפני שאי אפשר שיהא צרך מוחלט, טבעי, בלשון של ספרים נרדא, ודבר שאין בו צרך מוחלט - אפשר שיתקיים, אבל גם אינו מן הנמנע שלא יתקיים. הם יש להם גם על מה להשען בעבודתם לתקנת הלשון בכלל, מפני שלהם הצרך בלשון עברית חיה הוא צרך נמור, נפשי, חלק חשוב מן האידיאל הלאומי, ואותו החלק שבידנו לעשותו, ואינו תלוי אלא ברצון ובאמונה.

ומתוך השקפה ואמונה זו כתובים גם הדברים הבאים להלן, לברור פריטים אחרים משאלות הלשון. כותבם רואה את הלשון העברית לא כזו שנורה עליה קבורה עולמית כדי אמות של "כתב" אלא כשבה לתחיה ממש. ורק מתוך השקפה זו יש מקום, ואולי גם איזה ערך, לכל המשא-והמתן.

מרחיבין לשון בכונה או אין מרחיבין? ואם תמצי לומר: הן - כיצד? בבת אחת או לשעורים? מבפנים, מתוך הלשון נופה, או גם מבחוץ, משאר לשונות? ואם תמצי לומר: משניהם - אי מהם עדיף ואי מהם קודם? ומי המרחיב? הבלשן או האמן היוצר?

יש כאלה שאינם מכינים שאלות אלו מעיקרן, וקוראים לזה, חזיון שאין דוגמתו בכל לשון וספרות. "אחד-העם" למשל יועץ; סלסלו את המחשבה והיא תרומם את הלשון, כלומר: "כתבו ספרים טובים, יצרו יצירות ספרותיות חשובות - והלשון תתעשר מאליה, ועד כמה צדקו אלה במשפטם יראו אולי הדברים הבאים.

כזאומרים, לשון' סתם - עיקר הכונה, כמובן, לא לצד ההיולי ולצד הנולמי שבה, לא אל יסודה המהותי, התוסס, שנמצא תמיד במצב דינאמי ועומד להשתנות כל שעה, ואף לא אל האפשרויות המקופלות בה, בכחי; סוף דבר, לא אל כל אותם הצדדים בלשון, שהם ממעשה בראשית וממעשה מרכבה שלה ורק היוצרים והאמנים או חכמי הבלשנים מצויים אצלם; אלא עיקר הכונה הוא, עליפי רוב, דוקא אל הקרן הקימת שבלשון, אל התדיר והסטאטי שבה, כלומר, אל מטבעותיה היצוקים והמומנים, שעוברים מיד ליד וערכיהם קבועים ומסוימים, ובשביל כך הם נוחים לשמוש תדירי של

סתם בני אדם, שאינם "יוצרים" ואינם בלשנים, אלא נוזנים מן ההפקר ומן המוכן.

וכשאומרים "לשון עניה" סתם – על כרחך פירושו לא עניה במלים וכסויים "סנוליים" שהם מעצמות הלשון, משכח, ה"אני" שלה, ולא נחטו להתרנם במלואם בשום פנים; שהרי הברל הלשונית מצד זה הוא איכותי, ואין אומדן איכות נבדלות זו כנגד זו, וממילא לא יפול בהן העוני והעושר במשמעם המדויק, אלא בדרך השאלה. כל לשון שבעולם, אם בת קיום והתפתחות היא, יכולה להיות מן הצד הזה עשירה ועניה כאחת, עשירה במה שיש לה אבל אין לחברתה, ועניה במה שיש לחברתה אבל אין לה, מפני שלעולם יש בו משה שאין, ואי אפשר שיהא, בזה, אמת, יש לך לשון בת מיכניסמוס צר וקשה שגורם לה צמוק הכת ודלדולו באחד או בכמה מאיבריה, אבל זו לא עניות היא, אלא מום קבוע, אורגני, שאין צועקין עליו, מפני שאין לו תקנה, והלשון אם בת קיום היא, עתידה שתתגבר סוף סוף גם על אותו "מכשול", בהוסיפה כנגדו כת, כדרך הרבה בעלי-מומים, בשאר איברים, ותהא הולכת ומתפתחת, הולכת ומוספת נבורה עליפי דרכה שלה וכחה שלה. עיקר "העניות" חל אפוא לפי זה דוקא באותם חלקי הלשון שהם סימנים למושגים ברורים, משותפים לכל אדם בר דעת, ונתונים בשביל כך להתרנם כצורתם לכל לשון. מצד זה יש לך באמת, שלשון אחת תהא מסכות שונות עניה מחברתה, אף-על-פי שהעניות מסוג זה, שעל הרוב היא כמותית בלבד, אף היא אינה תמיד עניות נמורה, "בעצם", אלא עראית או מדומה, ויש לה תקנה.

ואם כך, הרי כל המתאוננים על עניות לשוננו ומשתדלים בהרחבתה מצד זה – הדין עמם. סוף סוף לסתם בני אדם אין הלשון כמין, "פיזיש" ותכלית בפני עצמה, אלא, כלי-שרת' לצרכים רוחניים או נשמיים, ואין אדם עשוי לתת יינו או מימיו בכלי מנוקב, אלא משתדל בתקנת הכלי לפני תשמיש. רשאי כל אדם לתבוע שתהא לשונו מושיטה לו בקנה וכלא-חריר את כל אותם השמות, התארים והפעלים וכו', שכוללים, לפחות, מושגים פשוטים ומצויים, בני יום יום, משותפים לכל חי מדבר ונצרכים בכל שעה ובכל רגע; ואם אין לה, והיא חפצה חיים – על כרחא תתרחב, ואפילו על-ידי מרחיבים בכונה, ואם לחשך, יוצרי לומר: "יצירה" – ובכונה? הא כיצד? – אף אתה לחוש לזה! ה"יצירה" ו"רוח הקדש" אינן ענין לכאן. די לה להרחבה מסוג זה בכשרון פילולוגי וטוב טעם בלבד. ובכלל, אין לערבב "חבלי הלשון" מן הסוג האמור כאן בחבלי היצירה של זה הבא לנלות "נלווי" חדש ממש, בפעם הראשונה, בריאה חדשה, יש מאין. זה בודאי "יוצרי"

הוא, ואפילו כשהוא מקשה ליצור יתוש, הוא צריך לרחמי שמים ולרוח הקדש, וכשאינן הוא אין כלום. ברנעי יצירה כאלה היוצר מתרומם על הלשון, נעשה ארון ומלך לה, משעבדה לרצונה, פורץ גדרה ואין מוחין בידו. ולא עיר, אלא ש"עברותיו" נופן נעשות לפעמים חוק או מצוה - גדולה עברה של "יוצרי" מן הצד הדינאמי שבלשון, רנעים כאלה בוראי הם החשובים עליה ביותר; כל שם או כנוי חדש ממש מסוג היצירה הגמורה שנכנס בה בחשאי או בקוליקולות - הריהו בעילמה בחינת ברק, שמכרכים עליו, עושה מעשה בראשית, אפילו כשהוא פוגע בעץ עתיק. אבל מן הצד הסטאטי - זכו את עסוקים כאן - הרי אין לשון אלא זו הקבועה ועומדת עד עכשו, עד הרגע האחרון, ומצד זה, הרי יש לך כמה וכמה מושגים, ציורי מחשבה וכו', שכבר הם נוצרים ועומדים בלבושיהם בכל הלשונות וכל פלוני דש בהם, אלא שלפישעה אין לנו כנרם תרגום בלשונו, דרך משל - ומה מקום ל"יצירה" יש כאן? אין כאן אלא מעשה תרגום, והרקה מכלי אל בלי, שאינו מניח מקום להשתתפות יצירתית מצד ה"מריקי" אלא במובן מצומצם מאד, וגם זה רק ל"תרגום" ביותר, שחולקים ב"עין יפה" את השם "יוצרי" לכל הפושט יד. אלו, כידוע, אינם מקפידים הרבה על לשונם וקוראים "יצירה" לא ליתוש עצמו אלא לצלו שעל-נבי הכתל, כמו שעל-פי רוב נחלפת להם, ההרחבה מחסרון ידיעה ב"הרחבה שלא מרעת". ההרחבת הלשון תבוא על-ידי יוצרים אמנים - ודאי! אלא שנשתמש להם דבר קטן; היוצר הגמור מודר תחלה ויודע את כל כחה של הלשון, בלא שיור כל-שהוא, עד סוף תחומיה הרחוקים ביותר, ואם הוא יוצא מחוץ לתחום פסיעה אחת - יציאתו נופה הרי היא באותה שעה ההרחבת התחום כדי פסיעה; אם הוא מנצח את הלשון, מפני שצפה וראה, שכחו גדול מבחה ברנע זה - הרי נצחונתו הוא גם נצחון חדש ללשון, וכחו שלו החדש משתקע בה ומצטרף לכחה משלעבר, והיא שוב מוספת נבורה כלפי המנצח נופו. ו"יוצרי" כזה דשאי. אבל אלו, הנביאים האלמים, שבכרסם תוסם תמיד, דבר-מה ופיהם מגמגם, שמתגוששים עם הלשון ה"עני ומתלבטים בה לא מתוך ידיעה ובחירה, אלא, אדרבה, מתוך חסרון ידיעה, מפני שלא הכירו את כל כחה; אלו שלא מדרו מעולם במלוא עינם, וכל-שכן בפסיעותיהם, את כל ה"תיו" פרסתי של מדינת מלכותה, אלא הם מכרכרים תמיד כדי אמות שלה - אלו אינם רשאים. איך שהוא, ההרחבה האמורה כאן, כסבור אני, אינה ענין ל"יצירה", או אין היצירה ענין לה. צרוף חדש של מלים ישנות יש בו פעמים יותר כח יצירה מבמלה מחודשת מן הסוג האמור, שבאמת אינה אלא מלאכה; ולכל היותר היא יצירה במשמעה הפילולוגי אבל לא במשמעה הסתמי,

הספרותי. זה הכלל: אין יצירה אלא פעם אחת. ומושג (עם כמיון) שנוצר – שוב אינו חוזר ונוצר. ולגול: בלשון אחרת, בחינת ערוי לכלי שני, יש לו, אבל „יצירה“ לא. מה שנוצר אחר-כך אפילו בדמותו של הראשון או בכתיבה, זוהי שוב בריה אחרת, חדשה. מי שרוצה אפוא להמציא בלשוננו שלו העניה מלים ושמות לעצמים ומושגים, ידועים בשמותם לו ולאחרים מכבר, מתוך לשונות אחרות עשירות – אם אך כשרון וידעה וטוב טעם לו – ימציא ואל ישב „על המדוכה“ ויצפה לשכינה, שאם יצפה – יבוא אליהו והלשון בענינותה תעמד. לא אמת הוא, שבשאר לשונות אין הרחבה בכונה כלל. לפי ידיעתי, „אחריהם“ היה הראשון, שתקע את המסמר הזה בקרקעם של סופרינו (עיין מאמרו „לשאלת הלשון והספרות“). אבל, ראשית, הוא צפה על כל הענין הזה מתוך שפופרת אחרת ומעל מצפה אחר, שאין מקומו כאן. הוא מדבר על לשון קטועה, „לשון של ספרים“, ואנו עוסקים כאן בלשון סתם, שרוצה להיות חיה ושלמה ממש. הוא תובע מן העברית את „לשון המחשבה“ ושל המחשבה „הלאומית“ דוקא, ואת „לשון הרגש“ הוא מפקיר לאחרות, ואנו תובעים את שתיהן כבת-אחת. והשנית, זוהי העיקר, הוא מעמיד את „הרגש“ שלו לא בתוך ה„לא“ של ה„הרחבה בכונה“, אלא בתוך ה„עשה“ של ה„הרחבה לצורך“, ובוה בודאי הלכה כמותו. „פין שני מושגים אלו אי-אפשר, כמדומה, למצוא שום סתירה; הרחבה מדעת יש ויש לכל הלשונות החיות, אף אם אין להן מרחיבים מיוחדים לכך, מפני שבאמת, להן אין צורך בכמו אלה. כל הלשונות החיות והמפותחות נוהגות חליפין זו בזו וכל אחת מתמלאת מחוליות חברתה, ובין שאר כל הדרכים שלשון חיה מתעשרת בהם – ההרחבה בכונה תופסת אף היא מקום חשוב, אם כי אינה מורגשת ביותר. מפני שבטלה במעטה בתוך שאר דרכי „הרחבה מאליה“, המרובים מאד. ואם „הן“ כך – „פלג לשון“ כשלנו לא כל-שכן. ולכשתמצי לומר, לשלנו מותר אפילו ב„מרחיבים מיוחדים“ לכך, ושאני לשונות חיות; הן – בית הבעל, והוא – בית השלחין. לשון „חצי מתה“, שרוצים להחלימה, טעונה הלעטה והמראה. העצה הטובה, לכתוב בעברית ספרים טובים ולסלסל את המחשבה, אינה ענין לכאן כלל. אדרבה, כל מה שאנו עשירים יותר במושגים מוכנים שאין להם כמיון בעברית – אנו זקוקים ביותר להרחבת הלשון בכונה, והרחבה ממין זה אפילו כשהיא נעשית בקבלת ובשפע, „אן-דן“, הרי היא בחוקת לצורך למפרע, כמוכן מאליה.

ואולם צורך זה בלבד, אינו מספיק עדין. יש עוד צורך ממין אחר לנמרי, שה„מרחיב“ חייב להביאו בחשבון כל שעה, צורך במשמעו הפשוט ביותר, וביחס לכל מלה או כמיון מתודש בפני עצמו. המרחיב חייב לדעת אם

מושג פלוני ופלוני באמת אין לו במין עדין בלשונו אי כבר יש לו בה דוגמתה מן המוכן, ואין אפוא כאן צורך לחדש. חסרון ידיעה וזהירות בפנה זו יכולה לעשות שוב את כל העבודה למיותרת ולשלא לצורך במובנו הפשוט. וה"מסר" היוצא מזה הוא, ראשית, שלא כל מללי וגללי רשאים להרחיב, והשנית - וזהו העיקר השני, שאני רוצה לברר כאן - שידעה שלמה וברורה על דבר כמותו ואיכותו של הרכוש הלשוני מכל הדורות צריכה בהכרח להיות קודמת לכל מיני שאר נסיונות ומעשים של "הרחבה" לתועלת לשונו. דבר זה מוכרח לא רק מטעם האמור בלבר, אלא מטעם חשוב מזה, שאבארנו מיד.

השוקרים על תקנת לשונו מציירים להם את ההרחבה בדרך קצרה ופשוטה, מעין זו: לוקחים מלון של לשון אירופית חיה, מלון מלא כפי האפשר ומתרגמים אותו תרגום מדויק מאלף ועד תיו - ונמצאת הלשון מתעשרת, בקרתי! - לא כך?¹ עד כמה דרך זו קצרה ופשוטה, ובכלל אפשרית - על זה עיד יבוא הרבור להלן, אבל עד כמה רצוני הדבר, שיתחילו. לתקן את הלשון בדרך הפוכה מעין זו - על זה אי-אפשר שתהא, לדעתי, אלא חשובה אחת - שלילית. אפשר, בהסכם עם האמור למעלה, להורות בתועלת ההרחבה, אבל לא שיתחילו בה. ה"הרחבה" מבחון על-ידי תרגום לשונו אותם המושגים, שהם משוחפים לכל הלשונות, עם כל חשיבותה של זו, אינה אלא טפל. עיקר הלשון הוא - עצם מהותה בגדולה והתפתחותה הפנימית ובצד היצירי שבה. ולדתחיל צריכים לעולם מן העיקר ולא מן הטפל, שסופו לבוא נס הוא. עלינו לדאג אפוא, קודם-כל, שיהא תחלה בידינו לא מלון "מרחיב", אלא מלון מכנס, כלומר, לא מלון רוסי עברי או אשכנזי עברי, אלא מלון עברי סתם. מלון שלם ומתוקן, שיהא הרכוש הלשוני מכל הדורות במלוא גדולו והתפתחותו מכונס בתוכו כנוס נמור. הלשון היא אמנם כעין בריה חיה, כביכול, ועל-ידי "הלעטה" והמראה היא משבחת, אבל לא גדלה ומתפתחת. גידולה הטבעי בא לעולם מתוכה ומאליה.

ובכלל לא העשירות ולא העניות מן ה"מלים". וכי לא ראתם מימיכם ממין קמעא מכנים הרבה, ולהפך? הכל לפי רוב המחזור והצורפים! העניות מן הסוג האמור היא על-פי רוב יחוסית, וממילא עראית, אם לא מדומה. אבל עשירותה הנמורה של הלשון היא כחה הפנימי, החיוני, ואפשרויותיה

¹ וכבר נמצא נדיב אחד הובב לשונו, שרוצה להקדיש סכום מכון מסוים לתכלית זו וזה הוא שעורני להאריך קצת בברור פרט זה להלן.

המרוכות להתפתח וליצור, לצרף צרופים ולהוליד בדומה, לפרות ולרבות ולהתפצל וכו' וכו' – עד אין סוף. מה שאין באבע ברייתו של הלשון לא יתנו לה כל בלשני מורה ומערב, ומה שבכחה ליתן – סופה ליתן, לכשתהא נתבעת. וכלל גדול בסוד היצירה של הלשון: דבר קטן שלה – חמרה הכמותי; דבר גדול – צורתה, מעשה מרכבה שלה. עלינו אפוא לדעת קודם כל את הלשון ידיעה שלמה וברורה מצד זה; מה יש לה משלה, מה נתנה כבר ומה היא יכולה עוד לתת לנו לכשתקבע. ברם, יכלת זו היא תהומית ואין לה שעור בעתיד, אבל אין תפקידו של מלון מכנס לצלול עד התהום ולעסוק בעתידות. די לו במוכן ועומד – והלואי שזה יעלה בידו „כדבעי“. אחר־כך, משיא כל הרכוש הלשוני מכונס ומסודר, נשתדל במקום שיהא צורך נמור והכרת בכך, למלאות את החסר; תחלה – מבפנים, מתוך לשונו עצמה, ולבסוף מבחוץ: במקום שאפשר – מתוך אחיותיה השמיות, ובאין ברירה – גם משאר לשונות. אבל „מלואים“ אלו של „הרחבה“ מקומם במדור מיוחד ולא בנוף המלון המכנס, משעם שיבואר עוד להלן. כונס נמור כזה, לכשנעשה כתקנו – לא זו בלבד, שיפרסם ברכים כמה „אוצרות חשך“, לא שופתם עין, ויחשוך כמה נפשות מפור ומעמל, לחטט באלפי ספרים בלים בשביל „מרנליות“ הלשון שבהם, עמל שהוא למעלה מן הכח ושכרו יוצא בהפסדו; ולא זו בלבד, שיצילו מבוכו כח לבטלה על בריות חדשות במקום שיש ישות, דבר הנורם לערוב הלשון ולכעורה – אלא אף זו, שיפתח לנו כמה פתחים ופתח־פתחים להרחבת הלשון מתוכה ומרוחה, ויראה לנו כמה שבילים חדשים שאין לשערם מראש, שבילים שמנצנצים לפרקים מרחוק רק ליוצרים ואמנים, אצטנניני הלשון ותוכני רוחה ומסתריה. אנב: מלון שלם ומתוקן כזה, מסודר כהלכה באופן המבואר להלן, יכבוש ויפנה את הדרך גם לפני הדקדוק העברי החדש, דקדוק שלם, שעתיד וצריך להכתב, הדקדוק, שעוסק במיניסמוס של הלשון ובדרכי שמושה, צריך לראות תחלה את כל גופה ואיבריה כשהם מפורקים וכשהם מצורפים, ואת זה יראה לו המלון. אמרתי „מלון עברי שלם ומתוקן“, בדינו יש, כידוע, ספרי־מלים אחרים, אבל אלו אינם שלמים ואינם מתוקנים, וערכם לתקנת לשונו מן הצד האמור אינו גדול ביותר. ראשית, לא כל אוצרות הלשון מעודה ועד היום נכנסו לתוכה; והשנית, והוא העיקר, כל מחברי המלונים (מן הגויים והיהודים) לא החיה אותם ולא השפיע עליהם שלא מדעת רעיון התחיה של הלשון העברית, וספריהם לא נתחברו אפוא, אם אפשר לומר כך, ב„רוח הקדש“ של הלשון והאמונה בתחייתה. ואל יהא דבר זה קל בעיניך: המלון העברי לא יהא שלם ומתוקן למטרתנו, אלא אם כן ישתתפו בחבורו גם טובי

היוצרים, אמני הלשון והסגנון שבאומה הישראלית, כל אלו מהם, המאמינים, מרעית או שלא מרעית, בתחית הלשון העברית ועושים בה מאהבה. אנשי המדע יתנו למלון ממדעוֹתם, מבקאותם ומחקירתם המדויקת, והאמנים – מהנשחם הדקה, מטוב טעמים ומכח הפראתם, ומבין כלם יצא דבר שלם ומתוקן. כבוד והדר לבלשנים! אבל במקום שהם שומעים קשקוש העצמות של השלד הדקדוקי והפילולוגי בלשוננו – היוצרים האמנים רואים ומרגישים עדין את רעידת הנוצה מתחת לנשמת אפה החמה. אינה דומה אומנת לאֵס, ואינה דומה בקיאות וידיעה נרידא לבקאות וידיעה בצרוף, חוש' נאמן של לב קרוב ונשמה חיה אהבת. אף במלוני שאר שפות – חיות או מתות – השתתפות כזו רצויה, אבל אינה מן המוכרחות ואפשר בלא כך. לשון חיה ממש – בית היוצר שלה הם החיים וספרות של חיים. זו אינה משהה ולרותיה במעיה, אלא פרה ורבה תמיד בומנה ומאליה ומוציאה את כל כחה וחילה בעונתם הטבעית. מלונה שלה – עיקר הפקידו אינו אלא רשימת כתבי יוחסין ולירה לכל ולדות הלשון לאחר לירתם. ולשון מתה ממש – הרי אין לה אלא כתב שעלינבי המצבות, דבר שנעשה בשעת הדחק על-ידי סתת. מה שאין כן לשוננו, שהיא בכחית, כמו חיה, זו הרבה יותר ממה שתוליד – נשאר מקופל במעיה לאחר זמן, וצריכים לילדה. ומלון שלה – תפקידו צריך להיות לפי זה לא כנוס הרכוש סתם, אלא כנוס שיש עמו הפראה ותוספת כח ללשון, מעין סיוע לילדה. המלון צריך לנצל את הלשון העברית לכל כחותיה הגלויים והנסתרים עד מקום שהדעת והחוש מגיעים, כלומר, כל החמר הלשוני שבו, מכל הדורות, עם כל אופני שמושיו צריכים להתמצות מצוי נמור מצדי צדדים. כל חלקי הדבור וצרופיהם וצרופי צרופיהם צריכים להתבאר בו לא לבד בהוראותיהם ובדרכי שמושם הקבועים, אלא גם האפשריים, דגלומים בתוכם; ודבר כזה לא יעשה, כמובן, אלא בהשתתפות יוצרים אמנים, שצופים בחושם הפנימי לחדרי חדרים של הלשון ומטפטים חיים במה שחשוב כמת. העיקר הוא, שמחברי המלון, מלבד חכמתם והרנשחם הקודמת, יהיו רואים את הלשון העברית כחיה או כשבה לתחיה – וזה התנאי הראשון שאנו מתנים עמדם, השאר יבוא מאליו. והדראי להתנות עמדם עוד תנאי אחד: שלא יהפכו את המלון לבית-חרשת של מלים חדשות; אבל אם המחברים יהיו מדעיים ואמנים כל צרכם – מובטחני, שתנאי כזה מיותר. מקדעוֹתם וטוב טעמם יגיד להם, שדבר כזה אסור להעשות במלון מכנס. המלון של לשון סתם – מכנס, רושם ומסדר את כל העומר בלשון מכבר, מה שנברא בה על-ידי כל העם ואישיו עד עכשיו, עד הרגע האחרון של הבנוס. המלון של לשון כשלנו, בתנאיה המיוחדים, רשאי וגם חייב לרמוז

ולעורר על האפשרויות הקרובות המתרגשות להתגלות, על צרופים חדשים שאפשר להם להעשות, על דרכי שמוש חדשים שמעשירים את הלשון, לא עושר של פרוטה במלה חדשה, אלא עושר נמור וממשי, שיש בו התחלה לשלשלת חדשה, לתקות חוט חיים חדש, פתיחת אשנב והבטחה ליצירה שלהבא... זהו כל מה שרשאי המלון לעשות, אבל אסור לו לבדות ולהטיל על הצבור. דבר זה, כשיהא צרך בו ונניע אליו, יעשה לו אחר-כך ובמקום אחר, במלון, מרחיב, בתור הצעה לפני הצבור; אבל אין מקומו במלון מכנס, ואין צריך לומר במלון אקדמי, שנכתב בקבורה. אין לך דבר נבער ועון פלילי מזה, שיכנס מי שהוא, אפילו מר בר רב אשי, בסנדליו לתוך מקדש היצירה של כל האומה.

מה הם פרטי התכנית של אותו מלון, מהות חמרו, צורתו, בנינו וכו'— כל אלו הן שאלות גדולות לעצמן, שצריכות עיון מרובה וישוב דעת של מומחים קודם למעשה ובשעת מעשה. העיקר לדירי כאן הפרינציפיון, שחומי ההתפתחות של לשוננו אנו צריכים לשנות מתוך, פשתנהי שלה. לגדל את הלשון גדול טבעי— אפשר רק מתוכה ומנופה; לצבוע את מטבעותיה— צריכים מתוך הפסיכיקא המיוחדת לה, ולא מתוך פסיכיקא של לשון נכריה, ואפילו עשירה ביותר, אין לזלזל בכח השפעת ממילא של לשון על לשון; כל אחת יכולה לנכות מצד ידוע את חברתה במהדהוא. אין לזלזל גם בערכה של ההרחבה הטכנית, כשהוא נעשית לצורך נמור ומתוך הכרח ממש, וכמובן, בטוב טעם ודעת. אבל לשעבר לכתחלה לשון אחת לזולתה מכל צד, לעשות את המעשה הגדול הראשון לתקנת לשוננו בדרך הפוכה, כלומר, לא בתחומה המיוחד ומתוכה אלא בתחומי לשון אחרת ומתוך לשון אחרת— עבודה כזו היא שלא כדרכה ופירותיה לא יהיו מרובים. אין לעשות לשון אחת קרקע לגדולי התחיה של לשון אחרת. לשון לשון וקרקע שלה ו.אבן שתיהי שלה. אמח, תפקידן של כל הלשונות אחד הוא: לגלות מה שבלב על-ידי דבור וכתב; אבל דא עקא: אותו ה"מה" שבלב אינו אחד לכל, והאמצעים עצמם של הלשונות הרי הם כלי-כך משונים זה מזה שנוי פנימי, אורגני, ואפילו אם המלים אינן אלא "כלים" למה שבתוכן, למושגים— הרי ה"תוך" עצמו מקבל לעולם צורתו וגונו של הכלי, כמים בכלי וזכוכית. ופעמים אין לדעת מי שולט במי וכתו של מי עדיף; של המלה או של ה"מושג המפשט"; כי באמתו של דבר, שניהם מעזרים ומוזגים זה בזה מבראשית, כנשמה בנף, ואין לאחד מהם דין קדימה. רק מי שמאמין ש"ראובן" יכול להתהפך ל"שמעון", הוא יאמין שאפשר להפוך בבת-אחת, על-ידי תרגום מלון, לשון אחת לחברתה. אבל היודע שכל לשון היא בריה

חיה, אורנית, בפני עצמה ועולם מלא בפני עצמו, עם "שרי שלה ועם נרניח" שלה - הוא לא יאמין בכך לעולם, וקח בידך מלון רוסי אשכנזי, למשל, ותראה מיד, כי דוקא אותו החלק שהוא מעצמותה של הלשון אינו תרנם כצורתו בשום פנים, אלא מתבאר בקירוב, לסבר את האוזן. ואם יפה ומועיל דרך זה, דרך התרגום, למתלמדים לשון נכריה, שסופם לעמוד במקצת על אפיה לאחר זמן, אנכי שמוש וקריאה מרובה - הנה מקולקלת היא כשביל אלו, שסבורים להחיות ולהפירות באמצעותה לשון חנוטה. וכל-שכן בנדרון שלנו, כשהלשון החיה העשירה, שממנה מתרגמים, היא אריית, והעניה, שאליה מתרגמים, היא שמית - מין בשאני מינו כלל. להמשיך שפע חיים מזו לזו בודאי לא תעלה בידנו, והלואי שלא תהא בכך משום הטלת ארס בשרשי נשמתה של הלשון.

ובלא כך, הנה מן הצד המעשי שבדבר הרי זה אבסורד: כל לשון חיה שנבחר בה להעשיר באמצעותה את לשונו תתן מקום לבעל-דין לשאול: מה ראית לבחור בזו ולא באחרת? מדוע, למשל, מלון רוסי עברי, ולא אשכנזי עברי, צרפתי עברי וכי? הרי קרוב לודאי שהרבה מן התרגומים העבריים, שיהיו הולמים יפה מושגים ידועים וצירופיהם בצורתם הרוסית, הדרך משל, לא יהיו הולמים יפה אותם המושגים עצמם וצירופיהם, כפי שהם מתבטאים בצורתם האשכנזית או הצרפתית. וכלום תאמר לחבר לשם הרחבה ותחיה תרגומי מלונים של כל הלשונות שבעולם? אתמהא!

והיוצא מן האמור זהו:

(א) הואיל ולנו הלאומיים יש צרך כללי, נפשי, בתחיתה הנמורה של לשונו העברית בדבור ובכתב כאחד, תחיה זו שבבר יש סמנים ממשיים לה בארץ-ישראל - יש לנו אפוא על מה להשען בעבודת שכלול לשונו בכלל.

(ב) הואיל ו"צרכינו" מרובים מבח לשונו, לפיכך כל ה"מושגים" (מלים, שמות, פעלים וכו') המשותפים לכל הלשונות - הרי הם לגבינו בחוקת "לצורך" למפרע, וכל ה"מרחיב" מצד זה, ואפילו בכונה ואפילו בשפע, וכלבד שירחיב בטוב טעם ובבשרון - הרי זה משובח.

(ג) הרחבה לחוד וגדול והתפתחות לחור. ואלו, הנדול וההתפתחות, לעולם קודמים במעלה מן ההרחבה.

(ד) כל מיני הרחבה מבחוק אינם אלא סניף לתקנת הלשון. אבל הבסיס לה צריך להיות מתוכה ומנופה. מלון עברי-עברי שלם ומשובלל, מלון של כנוס הרכוש הלשוני מכל הדורות במלוא גדולו והתפתחותו ובאפשרותיו

הקרובות המקופלות בו, הוא קודם אפוא לכל שאר מעשי הרחבה ותרנומי מלונים.

ה) מלון כזה צריך להעשות על-ידי חבורה של חכמים מומחים בהשתתפות אמני הלשון והסגנון העברי שבעמנו.

ו) כל זמן שאין בידנו מלון כזה, לא עשינו את חובתנו ללשונו הלאומית ואיראפשר שתהא בשאר מעשים לשובתה תקנה גדולה.

ז) תקנתה הנמורה של הלשון העברית לא תבוא אלא עם תחיתה הנמורה בדבור, ולפיכך כל המעשים שיעשו לתועלתה צריכים להיות מושפעים מתוך רעיון זה ומכוונים לתכליתו.